

Формування художньо-читацької компетентності у процесі вивчення літератури

Максим Галушко,

аспірант Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького

У статті проаналізовано тлумачення поняття „художньо-читацька компетентність” у дослідженнях відомих педагогів та методистів. Визначено особливості її функціонування у межах навчального процесу у вищій школі. Виокремлено засадничі принципи формування художньо-читацької компетентності на заняттях з літератури у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: методика викладання літератури, художньо-читацька компетентність, читацька культура, читач, художній текст, сприйняття, відчуття.

Постановка проблеми зумовлена необхідністю вивчити взаємодію у межах системи „читач-автор” та створити підґрунтя для формування художньо-читацької компетентності на заняттях з літератури у вищих навчальних закладах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні підвалини проблеми формування художньо-читацької компетентності було закладено науковцями В. Введенським, Л. Гребневим, Т. Гущиною, О. Пометун та ін. Глибокий інтерес до питання художньо-читацької компетентності простежується у психології, зокрема у працях І. Зимньої, Н. Чепелева тощо.

Концептуальні методичні засади поняття читацької компетентності проаналізовано у дослідженнях О. Ісаєвої, В. Уліщенко, Г. Токмань, О. Шкловської та ін.

Мета роботи – виокремити та проаналізувати методичні підходи до формування художньо-читацької компетентності на заняттях з літератури у вищій школі.

Актуальність статті полягає у необхідності окреслити методичну спрямованість проблеми формування художньо-читацької компетентності на заняттях з літератури.

Виклад основного матеріалу. Яюсь сумно і терпко на душі від того, що доля не дала можливості зустрітись з Нілою Йосипівною Волошиною, не судилося звірити свій скромний доробок у моїх методичних пошуках.

Шкодою, бо сказане про неї моїм науковим керівником, а її учнем – шанованим доктором педагогічних наук, професором А. В. Градовським, глибоко запало в душу. Неординарна в науці, щира і сердечна у стосунках, відкрита і безкорислива, методика для якої – то є Бог, якому півстоліття не лише молилася, а робила все, щоб українська методична наука не втратила свого пріоритетного значення, твердо стояла на національних і державницьких позиціях.

Скільки нею зроблено, скільки методичних новацій упроваджено. До речі, і проблему художньо-читацької компетентності першою в українській методиці досліджувала саме Ніла Йосипівна, хоч у ті роки подібний термін не був настільки популярним.

Вивчення образної природи художнього тексту, його емоційної насиченості, поліфонічності, множинності інтерпретацій, особливості сприйняття інформації у її імпліцитній та експліцитній формах вимагає перегляду засадничих принципів організації навчальної діяльності. Зважаючи на це, у методиці викладання літератури виникло поняття „художньо-читацька компетентність”.

Проблема формування художньо-читацької компетентності як елемент більш складного утворення, так званої професійної компетентності, знайшла підґрунтя у професійній педагогіці та методиці викладання вітчизняної та зарубіжної літератури. Висвітлення аспекту освоєння читачем художньої дійсності знаходимо у дослідженнях учених і в інших галузях науки, зокрема філософії, психології, естетиці, теорії комунікації, літературознавстві, перекладознавстві тощо.

Глибокий інтерес до питання художньо-читацької компетентності простежується у психології (Н. Чепелева) та педагогіці (Л. Гребнев). Концептуальні засади методичного поняття читацької компетентності закладено у дослідженнях О. Ісаєвої, С. Шаповал, В. Уліщенко, О. Шкловської та ін.

Художньо-читацьку компетентність зазвичай розглядають як здатність майбутніх словесників брати активну участь у діалозі культур, однією із форм якого є ефективна естетична комунікація „читача-інофона” (О. Ісаєва) з „інонаціональними” творами (Л. Мірошниченко).

За визначенням методиста С. Шаповал, читацька компетентність – це такий рівень готовності особистості читача до сприйняття літературно-художнього твору, на основі якого виявляється невимуслене володіння прийомами роботи з художнім текстом. Науковець О. Ісаєва на основі проведених експериментальних досліджень підтверджує значущість читацької компетентності у системі літературної освіти і характеризує її когнітивну та комунікативну складові.

Нам імponує інтерпретація художньо-читацької компетентності методиста В. Уліщенко „як комплекс індивідуально неповторних властивостей реципієнта (знань, умінь, ціннісних установок), що виявляються в особливостях сприйняття віртуальної художньо-естетичної реальності, змодельованої уявою митця; у відтворенні низки уявних діалогів, суб’єктами яких є герої твору, автор, інші мистецькі тексти (національні, інонаціональні), контекст тощо; в інтерпретації зображеного, формулюванні свого емоційно-оцінювального судження та створенні власного художньо-творчого продукту [5, с. 76].”

Заслугує на увагу визначення художньо-читацької компетентності психолога Е. Соломки, який тлумачить її як „інтегральну властивість особистості читача”, що включає знання, необхідні для адекватного розуміння прочитаного, сформованість прийомів діалогічної взаємодії з твором та основних операцій читання [4, с. 3].

Теоретико-методичне підґрунтя формування художньо-читацької компетентності майбутніх викладачів літератури закладено у контексті комунікативного підходу до рецептивно-естетичної діяльності, який, своєю чергою, реалізується через систему поглядів на цю проблему. Серед них виділяємо концепції „інформованості” (С. Фіш), „обізнаності” (К. Брумфіт, Р. Картер), „суттєвого передзнання” (І. Льїн), „грамотності” (А. Авірам, Д. Фукс, Л. Фукс), „міжтекстової компетентності” (Ю. Крістева), „енциклопедичної компетентності”, „читацької пам’яті” (У. Еко), „літературної компетентності” (М. Ріффатер), „конвенцій читання художніх творів” (П. Бове, Дж. Дейн, Дж. Куллер), „комунікативних універсалій” (Н. Болотнова) та ін.

Художньо-читацька компетентність є складовою загальної компетентності особистості і відображає її властивості і структуру. Тому зміст особистісного компонента компетентності має визначатися з урахуванням поняття про „емоційно-регулятивний” аспект (І. Зимня), „мотиваційний” і „особистісно-змістовий блок” (Т. Гущина), „мотиваційну складову” (В. Введенський), „ціннісний компонент” (О. Пометун) компетентності.

Частково особливості формування художньо-читацької компетентності було розкрито у методичних дослідженнях читацької кваліфікації (Є. Пасічник), читацького таланту (Л. Жабицька), читацької культури (Н. Волошина, О. Ісаєва, Т. Курдюмова та ін.), літературного розвитку (О. Богданова, Н. Молдавська, А. Сафонова та ін.), читацького інтересу (В. Чертов).

Для людини характерна внутрішня мотивація-стимул до пізнання чогось нового, прагнення накопичити, сформувані та організувати певні знання, що у навчальній діяльності виокремлюється як когнітивний компонент. Характеристику цього явища розкривають концепції „когнітивної основи” (А. Андреев), „інформаційної основи” (Г. Барабанова), „базового інтелектуально-забезпечувального блоку” (І. Зимня), „комплексу універсальних знань” (З. Махмутова), „знань і розуміння” (В. Байденко), „розумових операцій і здорового глузду” (Г. Селевко) у складі загальної компетентності людини.

Діяльнісний компонент художньо-читацької компетентності встановлюється завдяки розробленим концепціям „практико-прикладного блоку” (Т. Гущина), „безпосередніх дій” (Н. Савельєва), „професійного блоку” (І. Зимня), „процесуального компонента” (О. Пометун), „діяльнісно-практичного компонента” (Т. Табарданова) тощо.

З огляду на це художньо-читацька компетентність студентів, на наш погляд, має такі складові:

— особистісний компонент (індивідуальні здібності, хист та характеристики сприйняття й обробки інформації: умотивованість, рефлексивність і т.д.; психоемоційні якості тощо);

— когнітивний компонент (рівень засвоєння фундаментальних знань, навички здобуття й опрацювання інформації, володіння логікою навчально-наукової та професійної діяльності тощо);

— діяльнісний компонент (постановка мети, визначення завдання, пошук способів подолання перешкод (нестачі знання) на шляху вирішення навчальних задач; спеціальні професійні вміння; досвід успішної діяльності тощо).

Важливо врахувати, що специфіка формування художньо-читацької компетентності пов’язана з перекладною формою творів, які вивчаються на заняттях із зарубіжної літератури. Тому особливість роботи словесника зі студентом полягає у забезпеченні естетич-

ної комунікації з інонаціональними творами на основі культурологічного, літературознавчого, мистецтвознавчого та інших підходів, творчих проявів рецептивно-естетичної діяльності суб’єктів навчання через використання продукту перекладача.

Процес роботи з художнім текстом передбачає наявність у студента низки сформованих знань, умінь і навичок, які, відповідно, є продуктом його читацької культури та попереднього читацького досвіду.

Основою професійного становлення вчителя-словесника є сприймання і розуміння художнього образу, вміння бачити його невичерпну глибину. Необхідно враховувати структуру художнього сприймання літературного твору як складної єдності, найважливішими компонентами якої є:

— сила емоційної реакції;

— чіткість розуміння смислу;

— конкретизація художніх образів в уяві читача, бачення тексту;

— усвідомлення автора як творця тексту, почуття естетичної форми.

Психологія сприймання художнього твору поєднує у собі безпосереднє емоційне переживання, осягнення логіки розвитку авторської думки, багатство і розгалуженість художніх асоціацій, діалогу культур, пізнання й оцінки.

Художнім сприйманням літературного твору є насамперед „перенесення” читачем сприйнятих образів та ідей із художнього тексту на власну життєву ситуацію, ідентифікація героя зі своїм „Я”. Процес отожднення себе з автором поєднується ще й зі зворотним за своєю суттю процесом протиставлення. Завдяки цьому студент має можливість набути нового досвіду (життєвого, читацького) у гранично стислій формі. Відчуття та художні переживання дозволяють програти в уяві одну із художньо змодельованих ролей у наближених до реального життя обставинах [1, с. 76].

Сприймання художнього твору реалізується у діалогічній взаємодії свідомості реципієнта (залежно від суб’єктивних його характеристик та особливостей) і об’єктивних якостей художнього тексту.

До суб’єктивних аспектів сприймання літературного твору належать такі індивідуальні риси особистості майбутнього словесника, як творчий потенціал, уява, пам’ять, читацький досвід, запас життєвих і художніх вражень, культурна підготовленість розуму і почуттів. Рівень сприймання художнього тексту також залежить від навичок читання. Досвід читача, який був отриманий не з реального життя, а з прочитаного чи сприйнятого іншого виду мистецтва, можемо вважати вторинним [2].

Будучи внутрішнім психологічним актом, функцією людської психіки, художнє сприймання водночас не зводиться до того первинного процесу, який виділяють психологи у ланцюжку: відчуття-сприймання-мислення. Його своєрідність зумовлюється особливостями самого мистецтва, специфікою художнього образу як найважливішої естетичної категорії, що поєднує в собі засіб відображення і пізнання, осмислення і оцінки проблем людського буття, вираження ставлення до нього. А тому процес художнього сприймання є одним із найскладніших у духовному житті людини, а своєрідність сприймання творів літератури зумовлена специфікою самої літератури як мистецтва слова, що впливає на читача вербально (словесно) вираженим змістом, підтекстом образів та ситуацій, стилю, літературного роду та жанру твору.

Враховання досліджень психологів, мистецтвознавців, педагогів і зокрема закону реальності почуттів

Л. Виготського, рівнів художнього сприймання Н. Молдавської, методичних ідей Л. Мірошніченко, критеріїв літературно-художнього розвитку Є. Квятковського та інших авторів дало змогу осмислити і зробити висновки про структуру художнього сприймання як провідного фактора у процесі роботи зі студентами-філологами.

Система літературознавчих, лінгвістичних та психолого-педагогічних дисциплін, які вивчаються на філологічному факультеті ВНЗ, у своїй єдності забезпечує належний розвиток художнього сприймання студентів за умови, що у процесі вивчення предметів названих циклів увага викладачів і студентів зосереджується на:

— здійсненні єдності науково-теоретичних знань майбутніх учителів з їх суб'єктивно-емоційним розвитком;

— виконанні завдань, спрямованих на розвиток відтворюючої і творчої уяви; розумінні взаємозв'язку слова і образу, зображенні і вираженні в художньому творі тексту і підтексту.

Викладачем літератури формується установка на самостійне читання художніх текстів, естетичне і ціннісне осмислення прочитаного, сприйняття надбань світової культури як особистісно значущих, активізацію творчої уяви, власної творчості (книга як спонук до втілення власних творчих інтенцій), виявлення самостійності, неупередженості своїх суджень, формування гуманістичного світогляду тощо [5, с. 76].

Висновки

Отже, у процесі формування художньо-читацької компетентності відбувається теоретична та практична підготовка студента до майбутньої професійної діяльності. Його особистісне зростання, набуття теоретичних знань та практичного досвіду одночасно підкріплюється розвитком читацької культури, критичного мислення, емоційної наповненості, особистісної зрілості та творчого пошуку.

Галушко Максим. Формирование художественно-читательской компетентности в процессе изучения литературы

В статье проанализировано толкование понятия „художественно-читательская компетентность” в исследованиях известных педагогов и методистов. Определены особенности ее функционирования в рамках учебного процесса в высшей школе.

Выделены основные принципы формирования художественно-читательской компетентности на занятиях по литературе в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: методика преподавания литературы, художественно-читательская компетентность, читательская культура, читатель, художественный текст, восприятия, ощущения.

Maksym Galushko. Art-Reading Competence Creation In Literature Lessons

The paper deals with the notion of "art-reading competence" in famous teachers and educators' researches. The features of its functioning within the educational process in higher education are defined.

The basic principles of art-reading competence creation in literature lessons at the university are singled out.

Key words: methods of teaching literature, art reader competence, reading culture, reader, text art, perception, sensation.

Література

1. Етика та естетика: навчальний посібник / [Петрушенко В.Л., Сурмай І.М., Карвацька Г.Ф., Мазур Л.І., Шадських Ю.Г.]; за ред. В.Л. Петрушенко. – Львів: Видавництво Національного університету „Львівська політехніка”. – 2008. – 180 с.

2. Неделевиц В.Ю. До проблеми розуміння учнями художніх текстів [Електронний ресурс] / В.Ю. Неделевиц. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/NiO/2011_9/2_rozd/Nedel.htm

3. Полянська В.І. Естетика російських формалістів: мистецтво, інтерпретація, творчість [Електронний ресурс] / В.І. Полянська. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2009_29/Gileya29/F12_doc.pdf

4. Соломка Е.Т. Формування читацької компетентності учнів старших класів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 „Педагогічна та вікова психологія” / Е.Т. Соломка; Ін-т психол. ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2000. – 20 с.

5. Уліщенко В.В. Теорія і практика інтерсуб'єктного навчання української літератури в школі: монографія / В.В. Уліщенко.– К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – 398 с.

Literatura

1. Etyka ta estetyka: navchal'nyj posibnyk / [Petrushenko V.L., Surmaj I.M., Karvac'ka G.F., Mazur L.I., Shads'kyh Ju.G.]; za red. V.L. Petrushenko. – L'viv: Vydavnytstvo Nacional'nogo universytetu „L'vivs'ka politehnika”. – 2008. – 180 s.

2. Nedelevych V.Ju. Do problemy rozuminnja uchnjamy hudozhnih tekstiv [Elektronnyj resurs] / V.Ju. Nedelevych. – Rezhym dostupu: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/NiO/2011_9/2_rozd/Nedel.htm

3. Poljans'ka V.I. Estetyka rosijs'kyh formalistiv: mystectvo, interpretacija, tvorčist' [Elektronnyj resurs] / V.I. Poljans'ka. – Rezhym dostupu: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2009_29/Gileya29/F12_doc.pdf

4. Solomka E.T. Formuvannja chytac'koji kompetentnosti uchniv starshyh klasiv: avtoref. dys. ... kand. psyhol. nauk: 19.00.07 „Pedagogichna ta vikova psyhologija” / E.T. Solomka; In-t psyhol. im. G.S. Kostjuka APN Ukrajinu. – K., 2000. – 20 s.

5. Ulischenko V.V. Teorija i praktyka intersub'jektного navchannja ukrajins'koji literatury v shkoli: monografija / V.V. Ulischenko.– K.: Vyd-vo NPU imeni M.P. Dragomanova, 2011. – 398 s.